

Мігорян О. В.,

доцент кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Негрнич Н. Д.,

асистент кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ДЕРИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРЕФІКСАЛЬНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ФАЗОВОСТІ ВІДІМЕННИКОВИМИ ПОХІДНИМИ

Анотація. Статтю присвячено описові лексико-семантичних груп іменникових твірних основ та особливостей їх комбінаторики з префіксами, які передають різноманітність значень фазовості.

Ключові слова: іменникова твірна основа, категорія фаз, ономасіологія, префіксація, словотворення.

Постановка проблеми. Впродовж багатьох років питання утворення нових слів привертає до себе увагу багатьох лінгвістів, адже словотвір є одним з основних джерел найменування не тільки нових явищ, але й уже відомих. Як правило, утворюються слова, що позначають явища вже існуючі, але виражені іншими мовними засобами, наприклад словосполученнями, зокрема відповідно до двох протилежних тенденцій: 1) до економії мовних засобів, 2) до ентропії мовного змісту з метою усунути можливість втрати інформації [1. с. 312].

Основне завдання словотвору полягає у вивченні формальних, семантичних, генетичних закономірностей і особливостей утворення нових лексичних одиниць, які виникають у процесі розвитку мови [2. с. 211].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми словотвору вивчалися через призму різних лінгвістичних дисциплін, таких як граматики (О.В. Бондарко [3]), морфологія (О.А. Земська [4]), лексикологія та ономасіологія (О.С. Кубрякова [5], О.О. Селіванова [6]), історія мови (М.М. Полужин [7]). Однак, незважаючи на численні лінгвістичні праці щодо ономасіологічного аспекту словотвору, проблеми префіксальної деривації в англійській мові залишаються досі малодослідженими.

Мета статті – дослідити дериваційні особливості формування префіксально-ономасіологічної категорії фазовості (ОКФ) відіменниковими похідними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значення префіксів здебільшого зберігаються, не зливаються повністю із значеннями основ-мотиваторів, тобто не розчиняються в загальних значеннях твірних слів [8, с. 32]. Іменникові основи 429 досліджуваних префіксальних похідних класифіковані на такі лексико-семантичні групи (далі ЛСГ): (N₁) іменники на позначення навколишнього світу, географії; (N₂) іменники на позначення погоди та стихійних явищ; (N₃) іменники на позначення геометричних фігур та розміру;

(N₄) іменники на позначення часу; (N₅) іменники на позначення предметів та субстанцій; (N₆) іменники на позначення об'єктів рослинного і тваринного світу; (N₇) іменники на позначення людини; (N₈) іменники на позначення житла; (N₉) іменники на позначення різновидів харчування; (N₁₀) іменники на позначен-

ня почуттів; (N₁₁) іменники на позначення мислення та освіти; (N₁₂) іменники на позначення культури та науки; (N₁₃) іменники на позначення виконання дій; (N₁₄) іменники на позначення пересування у просторі за допомогою транспортних засобів; (N₁₅) іменники на позначення шляхів та способів спілкування; (N₁₆) іменники на позначення суспільно важливих предметів і явищ; (N₁₇) іменники на позначення фізичного стану.

Відповідно до аспектно-фазових характеристик час, виражений за допомогою мовних одиниць, подається не як безперервний потік, а у його фазах, стадіях, етапах, періодах і т.ін. [7, с. 138].

ОКФ характеризується також наявністю 17 з 19 виділених нами ЛСГ твірних основ, тобто темпоральна співвіднесеність із префіксами похідних, що стосувалася позначення фазовості, бере свій початок ще з часів давньоанглійської та середньоанглійської мов і реалізується щодо «*навколишнього світу, географії*»; «*погоди та стихійних явищ*»; «*часу*»; «*об'єктів рослинного і тваринного світу*»; «*людини*»; «*інтелекту*»; «*виконання дій*»; «*пересування у просторі за допомогою транспортних засобів*»; «*шляхів та способів спілкування*»; «*суспільно важливих предметів і явищ*»; «*фізичного стану*», у середньоанглійській її інвентар поповнився такими ЛСГ: «*геометричні фігури та розмір*», «*житло*», «*харчування*», «*культура та наука*», однак вийшли з ужитку: «*погода та стихійні явища*»; «*об'єкти рослинного і тваринного світу*»; «*суспільно важливі предмети і явища*». У ранньомовноанглійському періоді значення фазовості поповнюється ЛСГ на позначення «*предметів та субстанцій*», «*почуттів*» та «*суспільно важливих предметів і явищ*».

Переходимо до розгляду основних характеристик розвитку ЛСГ у формуванні ОКФ. Для цього простежимо особливості динаміки сполучуваності ЛСГ ОКФ з їх префіксами.

В утворенні ОКФ беруть участь базові, тобто ті ЛСГ, які почали формувати цю категорію починаючи з давньоанглійської мови: N₇, N₁₁; ЛСГ, словотвірний потенціал яких розширився: N₄, N₉, N₁₃, N₁₅, N₁₇; ЛСГ, словотвірний потенціал яких реалізований незначною або жодною мірою: N₁, N₂, N₃, N₅, N₆, N₈, N₁₀, N₁₂, N₁₄, N₁₆.

Словотвірні можливості ЛСГ N₇, ОКФ значно розширилися протягом досліджуваних періодів розвитку англійської мови. Так, у давньоанглійській мові вона сполучалася з префіксами: *after-*, *beforan-*, *ed-*, *fore-*, *forth-*, *sin-*. Наприклад, *aefter-cyning* – *д.а. later king*; *ed-gieldend* – *д.а. remunerator; a rewarder; one who requites*; *fore-fader* – *д.а. forefather*; *forð-fæder* – *д.а. forefather; ancestor*; *sin-fréa* – *д.а. overlord, a perpetual lord, husband*. У середньоанглійській мові, її інвентар поповнився за рахунок *ex-* (*ex-actour* – *с.а. torture*) і *pre-* (*pre-decessour* – *с.а. one going before*), водночас вийшла з ужитку більша частина

автентичних префіксальних одиниць до яких належать: *after-*, *beforan-*, *ed-*, *forth-*. Однак уже у ранньоніовоанглійському періоді в ЛСГ N₇ збільшився на половину набір префіксів, які формували разом з нею ОКФ: *a-* (*a-student* – р.н.а. *a student who regularly receives the highest grades for his or her work*), *arch-* (*arch-enemy* – р.н.а. *a chief enemy*); *sub-* (*sub-contractor* – р.н.а. *a person or company that assumes by secondary contract some or all of the obligations of an original contractor*), а її відіменникові похідні припинили утворюватися за участі *sin-*.

Префіксами ЛСГ N₁₁, які формують за її участю ОКФ протягом усіх чотирьох або трьох періодів розвитку англійської мови, є *fore-* (*fore-gesceawung* – д.а. *forethought*) з давньоанглійської та *ouer-* (*ouer-lippe* – с.а. *upper lip*), *pre-* (*pre-judice* – с.а. *a preference for one group of people or things over another*) з середньоанглійської мови. Значна кількість префіксів ЛСГ N₁₁ (5 лексичних одиниць), яка охоплює половину сучасного інвентарю ОКФ, склалася у ранньоніовоанглійському періоді. До них належать *a-*, *anti-*, *after-*, *post-*, *super-*. Наприклад, *a-lignment* – р.н.а. *arrangement in a straight line*, *anti-metathesis* – р.н.а. *an inversion of the parts (or members) of an antithesis*, *after-image* – р.н.а. *an image or sensation that remains or returns after the external stimulus has been withdrawn*, *post-experience* – р.н.а. *taking place after a particular experience*, *super-phenomenon* – р.н.а. *a phenomenon that is beyond the typical qualities of phenomena*. Серед префіксів, що сполучаються з ЛСГ N₁₁, виділяємо *ed-* (*ed-cwide* – д.а. *retelling, narrative*), *eft-* (*eft-þingung* – д.а. *reconciliation*), *for-* (*for-démednes* – д.а. *condemnation*), *to-* (*tó-cnáwennes* – д.а. *understanding, discernment*), похідні яких зустрічаються лише у давньоанглійській мові, а похідні, утворені за участю *pro-* (*pro-heme* – с.а. *prologue*), *re-* (*re-primand* – с.а. *holding back*), – лише у середньоанглійській.

ЛСГ N₄, N₁₃, N₁₅, N₁₇ утворюють ОКФ ще з давньоанглійської мови, однак їхній словотвірний потенціал значною мірою реалізувався у ранньоніовоанглійському періоді. Так, у давньоанглійській мові ЛСГ N₄ вступала у сполучення з префіксами *ær-* (*ær-giestrandæg* – д.а. *ere-yesterday, the day before yesterday*) і *geo-* (*geo-stra* – д.а. *yester(-day/~night)*), у середньоанглійській мові – *ær-* (*ær-dage* – с.а. *early days, early morns, dawn*) і *ouer-* (*ouer-non* – с.а. *afternoon*), оскільки *geo-* припинив за її участі утворювати відіменникові похідні, у ранньоніовоанглійському її інвентар поповнився за рахунок *after-* (*after-dinner* – р.н.а. *afterdinner*), *fore-* (*fore-noon* – р.н.а. *“the morning”, especially the latter part of it, when business is done*), *post-* (*post-modernism* – р.н.а. *postmodernism*), однак із її житку вийшов *ær-*.

ЛСГ N₁₃, беручи участь у формуванні ОКФ, сполучалася у давньоанглійській мові з префіксами *ær-* (*ær-gewyrht* – д.а. *former work, deed of old*) і *beforan-* (*bifor-rediinge* – д.а. *preparation*), у середньоанглійській їх витіснив *gain-* (*gain-ges* – с.а. *goings*). У ранньоніовоанглійському періоді вона повністю змінює свій префіксальний інвентар шляхом залучення *arch-*, *after-*, *cis-*, *fore-*, *inter-*, *over-*, *pre-*. Наприклад, *arch-itecture* – р.н.а. *the art of building, tasteful application of scientific and traditional rules of good construction to the materials at hand*; *after-care* – р.н.а. *care given after a course of medical treatment*;

ЛСГ N₁₅ утворює ОКФ у давньоанглійській мові, сполучаючись із префіксами *eft-* (*eft-þingung* – д.а. *reconciliation*), і *fore-* (*fore-gehát* – д.а. *vow*), із яких тільки останній зберігся у її новоанглійському інвентарі. У середньоанглійському періоді її набір поповнюється за рахунок *pre-* (*pre-dication* – с.а. *predication*), *re-* (*re-freyne* – с.а. *the burden of a song, literally, a repetition*) під час виходу із житку *eft-*.

У давньоанглійській мові ОКФ формувалася за участі ЛСГ N₁₇ і префіксів: *eft-* (*eft-cneoresu* – д.а. *regeneration*) і *ed-* (*ed-niwung* – д.а. *a renewing, renewal, reparation, renovation*), які перестали утворювати за її участю відіменникові похідні вже у середньоанглійському періоді. Водночас вона починає сполучатися з *forth-* (*forth-fare* – с.а. *decease*), а нині ЛСГ N₁₇ продовжує сполучатися з префіксами *apo-*, *after-*, *inter-*, *gain-*, *per-*, *pre-*, які значно розширили її інвентар у ранньоніовоанглійській мові. Наприклад, *apo-calyse* – н.а. *the complete final destruction of the world, as described in the biblical book of Revelation*, *after-life* – н.а. *a future life the later period of one's life*; *inter-penetration* – н.а. *merge at the same time*; *per-mutation* – н.а. *change thoroughly*; *pre-condition* – н.а. *a condition that must be fulfilled before other things can happen or be done*.

ЛСГ N₁, N₁₆, хоча і утворюють ОКФ, їхній словотвірний потенціал зазнав незначного розширення. Так, ЛСГ N₁ сполучалася у давньоанглійській мові лише з одним префіксом *ær-* (*ær-lyft* (*novimpra*) – д.а. *the air of early morning*), у середньоанглійській його витіснив *a-* (*a-head* – с.а. *at the head, in front*), у ранньоніовоанглійській її інвентар поповнився за рахунок двох одиниць *anti-* (*anti-deluvian* – р.н.а. *of or belonging to the world before the Noachian delugl; existing before the Flood*) і *post-* (*post-hole* – р.н.а. *a hole dug to receive a post supporting a building or other structure*). ЛСГ N₁₆ у давньоанглійському періоді вступала у сполучення з префіксами *eft-* (*eft-árist* – д.а. *resurrection*), *geo-* (*geo-guðhád* – д.а. *state of youth; adolescence*), у середньоанглійському її відіменникові похідні вийшли з житку, однак вони знову в нього входять у ранньоніовоанглійській мові за участю префіксів *fore-*, *pre-*, *post-*. Наприклад, *fore-mast* – р.н.а. *the first actual mast of a vessel*; *pre-election* – р.н.а. *occurring or existing in the time leading up to an election*; *post-modernism* – р.н.а. *a late 20th-century style and concept in the arts, architecture, and criticism, which represents a departure from modernism*.

ЛСГ N₃, N₈, N₁₂ беруть участь в утворенні ОКФ з середньоанглійського періоду. Словотвірний потенціал ЛСГ N₈ і N₁₂ реалізувався незначною, а N₃ – жодною мірою. Так, у середньоанглійській мові N₃ сполучалася з префіксами *ær-* (*ær-woruld* – с.а. *ancient world, former world*), *fore-* (*forefex* – с.а. *forelock*), *over-* (*over-mod* – с.а. *an excessive way or manner in which something occurs or is experienced, expressed, or done*), *pre-* (*pre-figure* – с.а. *representation beforehand by a figure or a type*), у ранньоніовоанглійській її інвентар поповнився за рахунок *a-* (*a-list* – р.н.а. *first, best*), однак вийшли з житку: *ær-*, *fore-*, *pre-*.

ЛСГ N₈ у середньоанглійській мові утворювала ОКФ за участю префікса *a-* (*a-room* – с.а. *to relet a room*), з яким вона продовжує сполучатися і у новоанглійському періоді. Решта префіксальних одиниць *over-* (*over-tower* – р.н.а. *to tower over or above*), *pre-* (*pre-school* – н.а. *a nursery school*) поповнили її інвентар у ранньоніовоанглійській мові. Хоча ЛСГ N₁₂ і почала формувати ОКФ у середньоанглійській мові разом із *inter-* (*inter-relation* – с.а. *relation at the same time*), основний інвентар префіксів, які її утворюють і у новоанглійській, склався тільки у ранньоніовоанглійському періоді за рахунок *over-* і *pre-*. Наприклад, *over-caution* – р.н.а. *careful to avoid danger or misfortune*; *pre-emption* – р.н.а. *the right of purchasing before others*.

ЛСГ N₂ і N₆ утворювали ОКФ тільки у давньоанглійській мові у сполученні з *after-* (*æfter-hætu* – д.а. *after-heat*; *æfter-blawung* (*уцітіння*) – д.а. *afterblowing*) і *to-* (*tó-lýsnes* – д.а. *loosing, dissolution, dispersion, destruction*). ЛСГ N₅ і N₁₀ утворюють цю ОК з ранньоніовоанглійського періоду. ЛСГ N₅ сполучається з *inter-* (*inter-*

mixture – р.н.а. *the mixing together of different things at the same time*), ЛСГ N₁₀ – з *after-* (*after-pain* – р.н.а. *a pain which follows later*).

Результати проведеного нами дериваційно-ономасіологічного дослідження ОКФ дають підставу для таких узагальнень:

1. Упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови інвентар ЛСГ, які репрезентували ОКФ, варіювався. Однак у ранньоновоанглійській мові він остаточно сформувався й містить усі досліджувані нами ЛСГ, крім «*погода та стихійні явища*», «*об'єкти рослинного і тваринного світу*», «*хвороби і способи їх лікування*», «*фізичний стан*».

2. Для ОКФ характерні такі базові ЛСГ: N₇, N₁₁; ЛСГ, словотвірний потенціал яких розширився N₄, N₉, N₁₃, N₁₅, N₁₇; ЛСГ, словотвірний потенціал яких реалізований незначною або жодною мірою N₁, N₂, N₃, N₅, N₆, N₈, N₁₀, N₁₂, N₁₅, N₁₆.

3. Для базових ЛСГ характерні особливості сполучуваності за такою хронологією:

а) початок утворення відіменникових похідних у давньоанглійській мові та продовження цього процесу нині. Його результати реалізовані у сполучувальних можливостях ЛСГ N₇ і N₁₁ з префіксом *fore-*;

б) початок сполучення з префіксами у середньоанглійській та продовження цього процесу у новоанглійський період. До них належать N₇ – *ex-, pre-*; N₁₁ – *over-, pre-*;

в) початок сполучення з префіксами у ранньоновоанглійській мові та продовження цього процесу нині. До них належать N₇ – *a-, after-, sub-*; N₁₁ – *a-, anti-, after-, post-, super-*;

г) сполучення з префіксами у давньоанглійському та середньоанглійському періодах, відіменникові похідні яких вийшли з ужитку у ранньоновоанглійській мові. До них належить ЛСГ N₇ з префіксом *sin-*;

г) сполучення з префіксами тільки у давньоанглійській мові. До них належать N₇ – *after-, beforan-, ed-, forth-*; N₁₁ – *beforan-, ed-, eft-for-, to-*;

е) сполучення з префіксами тільки у середньоанглійській мові. До них належить N₁₁ – *re-*.

4. Для ЛСГ, що набувають поширення, характерні механізми сполучуваності за такою хронологією:

а) утворення відіменникових похідних, починаючи з давньоанглійської мови понині. До них належить N₁₅ із префіксом *fore-*;

б) початок сполучення з префіксами у середньоанглійській мові та продовження процесу утворювання відіменникових похідних у новоанглійський період. До них належать ЛСГ N₄ з префіксом *over-*, N₉ – *fore-*; N₁₅ – *pre-, re-*; N₁₇ – *in-*;

в) початок сполучення з префіксами у ранньоновоанглійській мові та продовження процесу утворювання відіменникових похідних нині. До них належать ЛСГ N₄ з префіксами *after-, fore-, post-*; N₉ – *anti- after-, post-, pre-*; N₁₃ – *arch-, after-, fore-, inter-, over-, pre-*; N₁₅ – *sur-*; N₁₇ – *apo-, after-, inter-, gain-, per-, pre-*;

г) сполучення з префіксами у давньоанглійському та середньоанглійському періодах, відіменникові похідні яких вийшли з ужитку у ранньоновоанглійський період. До них належить N₄ з префіксом *aer-*;

г) сполучення з префіксами тільки у давньоанглійській мові. До них належать ЛСГ N₄ з префіксом *geo-*; N₁₃ – *aer-, beforan-*; N₁₅ – *eft-*; N₁₇ – *eft-, ed-*;

д) сполучення з префіксами тільки у середньоанглійській мові. До них належать ЛСГ N₁₃ з префіксом *gain-*; N₁₇ – *forth-*.

5. Для ЛСГ, що не набули значного розвитку, характерні механізми сполучуваності за такою хронологією:

а) початок сполучення з префіксами у середньоанглійській мові і продовження цього процесу у новоанглійський період. До них належать ЛСГ N₁ з префіксом *a-*; N₃ – *over-*; N₉ – *dis-, in-*; N₈ – *a-*; N₁₂, N₁₄ – *inter-*;

б) початок сполучення з префіксами у ранньоновоанглійській мові і продовження цього процесу нині. До них належить ЛСГ N₁ – *anti-, post-*; N₃ – *a-*; N₅ – *inter-*; N₈ – *after-, over-, pre-*; N₁₀ – *after-, pre-*; N₁₂ – *over-, pre-*; N₁₄ – *anti-, pre-*; N₁₆ – *after-, fore-, pre-, post-*;

в) сполучення з префіксами тільки у давньоанглійській мові. До них належить ЛСГ N₁ з префіксом *aer-*; N₂ – *after-*; N₆ – *to-*; N₁₄ – *ed-, forth-, to-*; N₁₆ – *eft-, geo-, to-*;

г) сполучення з префіксами тільки у середньоанглійській мові. До них належать N₃ з префіксами: *aer-, fore-, pre-* і N₁₄ – *re-*.

Перспективою подальшої нашої роботи є дослідження структурно-семантичних особливостей ад'єктивних та адвербіальних похідних у формуванні префіксально-ономасіологічної категорії фазовості.

Література:

1. Урядова В.Д. Продуктивні афіксальні моделі англійського словотворення (Електронний ресурс). *Studia Linguistica*. URL: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_3/312_316.pdf
2. Коваленко К.Г. Продуктивні способи утворення нових слів у сучасній англійській мові (Електронний ресурс). Актуальні проблеми сучасної медицини. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/produktivni-sposobi-utvorenniya-novih-sliv-u-suchasniy-angliyskiy-movi>
3. Бондарко А.В., Воейкова М.Д., Дымарский М.Я., Казаковская В.В., Кобозева И.М., Попова Д.В. Проблемы функциональной грамматики: Предикативные категории в высказывании и целом тексте. Издательский дом ЯСК, 2017. 440 с.
4. Земская Е.А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь. М.: Языки славянской культуры. 2004. 688 с.
5. Кубрякова Е.С. Части речи в ономасиологическом освещении: Монография. 2-е изд. М.: ЛКИ, 2008. 120 с.
6. Полюжин М.М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке: автореф. дис. на соиск. учен. степ. док. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». М., 1992. 42 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля. К, 2008. 712 с.
8. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. К.: Наук. думка, 2003. 284 с.

Мигорян О. В., Негрыч Н. Д. Деривационные особенности формирования префиксально-ономасиологической категории фазовости отсубстантивными производными

Аннотация. Статья посвящена описанию лексико-семантических групп именных образующих основ и особенностей их комбинаторики с префиксами, которые передают разнообразие значений фазовости.

Ключевые слова: субстантивные производные основы, категория фазовости, ономасиология, префиксация, словообразование.

Migorian O., Negrych N. The derivative peculiarities of the formation of the prefixal and onomasiological category of Phase by denominative derivatives

Summary. The article deals with the description of the lexico-semantic groups of substantive derivative bases and their combinable peculiarities with prefixes denoting the variety of phase meaning.

Key words: substantive derivative basis, phase category, onomasiology, prefixation, word-formation.